

Savchenko, I. H. "Sotsialna vidpovidalnist v konteksti rozbudovy sotsialnoi derzhavy v Ukraini" [Social responsibility in the context of the development of the social state in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia*. Vol. 1, no. 2 (24) (2005): 55-63.

Shutaieva, O. O. "Sotsialna vidpovidalnist v dosiahnenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Social responsibility

in the achievement of competitiveness of the enterprise]. *Kultura narodov Prichernomor'ya*, no. 273 (2014): 73-78.

Storonianska, I. Z., and Volynets, U. A. "Hromadski orhanizatsii v systemi konsolidovanoi sotsialnoi vidpovidalnosti" [Public organizations in the system of consolidated social responsibility]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2015): 163-169.

UDC 330.101

ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

© 2017 МЕЛЬНИК О. Г.

UDC 330.101

Мельник О. Г. Освіта як фактор економічної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями

У статті визначено місце вищої професійної освіти в системі факторів економічної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями. Автором проаналізовано параметри і структуру надання освітніх послуг інвалідам та показники їх працевлаштування. Наголос зроблено на визначенні напрямів удосконалення підходів до державного регулювання процесів соціалізації осіб з інвалідністю. Проаналізовано поточний стан включення інвалідів у систему освіти та показники працевлаштування випускників вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації; визначено вектори вдосконалення державного регулювання процесів економічної інтеграції осіб з інвалідністю в Україні.

Ключові слова: інвалід, обмежені фізичні можливості, ринок праці, вищий навчальний заклад, економічна інтеграція, державне регулювання.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Мельник Олександр Григорович – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

UDC 330.101

Мельник А. Г. Образование как фактор экономической интеграции лиц с ограниченными физическими возможностями

В статье определено место высшего профессионального образования в системе факторов экономической интеграции лиц с ограниченными физическими возможностями. Автором проанализированы параметры и структура предоставления образовательных услуг инвалидам и показатели их трудоустройства. Акцент сделан на определении направлений совершенствования подходов к государственному регулированию процессов социализации лиц с инвалидностью. Проанализировано текущее состояние включения инвалидов в систему образования и показатели трудоустройства выпускников высших учебных заведений разных уровней аккредитации; определены векторы усовершенствования государственного регулирования процессов экономической интеграции лиц с инвалидностью в Украине.

Ключевые слова: инвалид, ограниченные физические возможности, рынок труда, высшее учебное заведение, экономическая интеграция, государственное регулирование.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Мельник Александр Григорьевич – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченка, 95, Чернигов, 14027, Украина)

UDC 330.101

Melnik O. H. Education as a Factor for the Economic Integration of Persons with Disabilities

The article defines the place of higher vocational education in the system of factors for the economic integration of persons with limited physical capacities. The author analyzed the parameters and structure of the provision of educational services to persons with disabilities and their employment rates. Emphasis is placed on the identification of ways to improve approaches to the State regulation of socialization processes for persons with disabilities. The current status of inclusion of persons with disabilities in the educational system and the rate of employment of graduates of higher education institutions at different levels of accreditation have been analyzed; the vectors for improving the State regulation of the economic integration of persons with disabilities in Ukraine have been determined.

Keywords: person with disability, limited physical capacities, labor market, higher education, economic integration, State regulation.

Fig.: 2. **Tbl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Melnik Olexandr H. – Applicant, Chernihiv National Technological University (95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

Гарантування рівності та реалізація принципу справедливості в суспільстві вимагає створення умов для повноцінної соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями. Останнє, на нашу думку, поряд з іншими аспектами, включає забезпечення вільного та рівного доступу осіб з інвалідністю до якісних освітніх послуг. На етапі формування інформаційної економіки здобуття вищої професійної освіти є вагомим фактором конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Розширення доступу інвалідів до вищої освіти варто реалізовувати системно, тобто включаючи механізми консультування з професійної підготовки, організації спеціальних реабілітаційних курсів, підвищення кваліфікації працівників з обмеженими фізичними можливостями при подальшій дифузії інклюзивної освіти

та оптимальному задіянні можливостей дистанційної форми навчання.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних учених: Д. Богині, О. Грішнєвої, А. Заярюка, А. Колота, Я. Крушельницької, Е. Лібанової, Л. Лисогора, Ю. Маршавіна, І. Петрової, В. Савченко, Т. Семікіної. Цю проблематику висвітлювали також М. Авраменко, А. Іпатов, Т. Кір'ян, Л. Колешня, П. Коропець, Ю. Куліков, В. Онікієнко, О. Палій, І. Терюханова, А. Шевцов, Л. Яскал та ін. Разом із цим, проблеми соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в реальному секторі національної економіки потребують глибокого наукового опрацювання передумов і факторів даного процесу з урахуванням чинників державного регулювання.

Метою статті є дослідження ролі вищої професійної освіти в процесах економічної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями. Завданнями статті є: розкриття значення освіти як фактора соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в реальному секторі економіки; аналіз поточного стану включення інвалідів у систему освіти та показників працевлаштування випускників вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації; визначення векторів удосконалення державного регулювання процесів економічної інтеграції осіб з інвалідністю в Україні.

У складних соціально-економічних обставинах при політичній нестабільності та загрозовий геополітичній

ситуації актуалізуються проблеми безробіття та соціального захисту населення [1; 2; 6]. Особливо гостро постають питання працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями. У третьому кварталі 2015 р. в Україні функціонувало 301 підприємство, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування, на яких працювали 7343 інваліди, громадська організація інвалідів (ГОІ) [5; 9; 11].

Проблема соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями є багатоаспектною, що систематизовано представлено на рис. 1. Окрему увагу в аналізованому контексті доцільно, на нашу

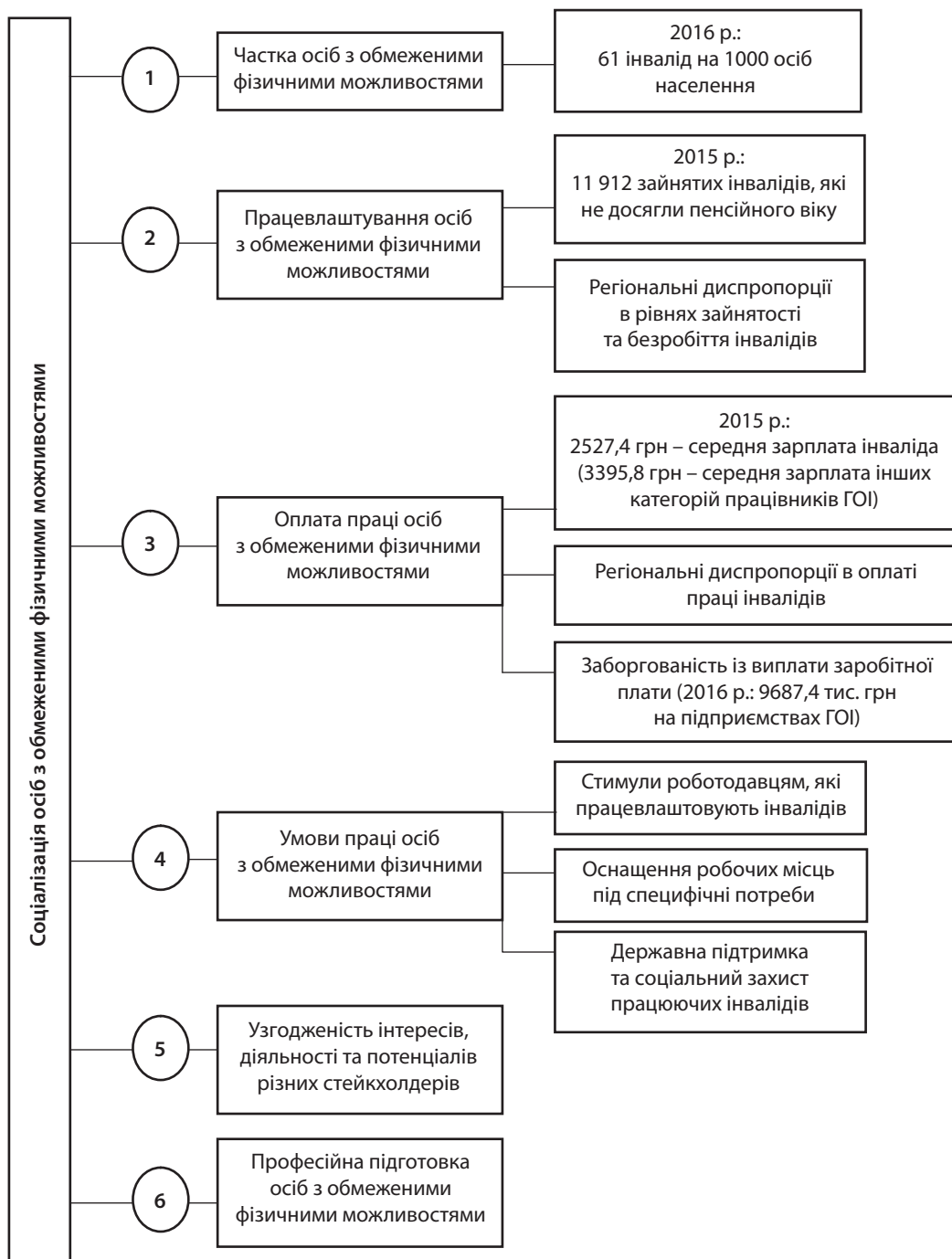

Рис. 1. Ключові ракурси проблем соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні

Джерело: складено за [8].

думку, приділити питанням формування професійних компетенцій, забезпечення вільного та рівного доступу інвалідів до високоякісної освіти, організації процесів навчання протягом життя, перенавчання, підвищення кваліфікації тощо.

У контексті дослідження процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями питання освіти, на нашу думку, доречно розглядати не з позицій надання освітніх послуг як суспільного блага, а в ракурсі економічної цінності освіти. Перш за все, освіта формує конкурентні переваги особи (у тому числі, з обмеженими фізичними можливостями) на ринку праці. Більше того, відсутність професійної підготовки та профільної освіти зводить практично до мінімуму можливості працевлаштування з гідною заробітною платою та умовами праці. При стрімкій інформатизації, автоматизації, роботизації, інтелектуалізації праці за поточних тенденцій розбудови економіки знань освіта, компетенції та навички набувають значення невід'ємного бекграунду успішної трудової соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями. Іншими словами, наявність професійної освіти прямо корелює з можливостями працевлаштування, кар'єрного зростання, рівнями оплати праці та доходів, що у своїй сукупності визначає рівень життя населення.

Значної популяризації в українському суспільстві набули наразі питання інклюзії в освіті, тобто підвищення ступеню включення осіб з інвалідністю (з фізичними обмеженнями чи розумовими вадами) в освітній процес. Як видно зі статистичних даних, наведених у *табл. 1*, найбільше інвалідів навчається в загальноосвітніх навчальних закладах (62075 учнів – осіб з інвалідністю). Практично в 4 рази менше інвалідів здобуває освіту у вищих навчальних закладах – 16090 студентів у 2015 р. Найменша чисельність осіб з фізичними та розумовими вадами нараховується серед учнів професійно-технічних навчальних закладів – 5368 осіб [11].

Аналіз параметрів залучення осіб з інвалідністю до здобуття освіти показав зростання майже в 4 рази чисельності осіб з обмеженими фізичними можливостями серед студентського контингенту вищих навчальних закладів – з 4665 осіб у 2000 р. до 16090 осіб у 2015 р. [11]. Натомість, в інших навчальних закладах не спостерігається значних змін у темпах залучення осіб з особливими потребами [11].

Наразі гостро стоять проблеми належного матеріально-технічного забезпечення та залучення висококваліфікованих педагогічних працівників до навчальних закладів, що мають у своєму складі учнів з інвалідністю. Це, своєю чергою, потребує вагомих інвестицій, фінансових вливань, що в сучасних соціоекономічних і геополітичних реаліях України є достатньо складним моментом. За таких обставин актуалізується необхідність диверсифікації джерел фінансування навчальних закладів, що надають освітні послуги, у тому числі особам з фізичними та розумовими вадами. На загальнодержавному рівні доцільно розробити дієві стимули для фандрайзингу з мінімізацією бюрократичної тяганини при залученні та звітуванні про використання отриманих ресурсів. Пріоритети мають бути зміщені з виключно державного фінансування на фінансування з широкого кола джерел (волонтерські внески, благодійні фонди, меценатська допомога, підтримка від бізнес-сектора, гранти міжнародних організацій і фондів тощо).

При цьому нагального вирішення вимагає проблема корупції в країні. Факт корупції, що може знаходити свій прояв на різних рівнях державного управління і в різноманітних формах прояву, є потужним бар'єром на шляху залучення коштів з іноземних джерел, оскільки знижує рівень довіри закордонних донорів і породжує невпевненість у цільовому використанні отриманих ресурсів. В умовах обмеженості державного фінансування та при активній глобалізації корумпованість можна по праву

Таблиця 1

Чисельність інвалідів у навчальних закладах України, осіб

Рік	Кількість дітей-інвалідів у дошкільних навчальних закладах (на кінець року)	Кількість учнів-інвалідів у денних загальноосвітніх навчальних закладах (на початок навчального року)	Кількість осіб з фізичними та розумовими вадами у професійно-технічних навчальних закладах (на кінець року)	Кількість інвалідів серед студентів вищих навчальних закладів (на початок навчального року)
2008	5797	60111	5110	13433
2009	6338	62377	5791	16615
2010	6766	62804	6140	17242
2011	7339	64111	6362	18239
2012	7950	58586	6442	18825
2013	8519	64077	6437	19573
2014	7746	59642	5098	16417
2015	8357	62075	5368	16090
Темп приросту, 2015 р. до 2008 р., %	44,16	3,27	5,05	19,78

Джерело: складено за [11].

визначити як вагомий лімітуючий фактор. До слова, за міжнародними обстеженнями, проведеними організацією Transparency International, сфера освіти виявилась однією з найбільш корумпованих в Україні [4]. Підсумовуючи, слід констатувати перспективність диверсифікації джерел фінансування процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями, передусім у напрямі приваблення інвестицій з іноземних (допомога, кошти і гранти міжнародних організацій, фондів) і приватних (ресурси від бізнес-сектора, меценатів тощо) джерел.

У цілому, в Україні станом на початок 2015/2016 навчального року 16090 інвалідів здобули освіту у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації. Офіційні статистичні дані засвідчують майже чотирікратне перевищення чисельності інвалідів серед студентів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (12203 особи проти 3887 осіб у закладах I–II рівнів акредитації) [3]. Продуктивніше проблему забезпечення рівного доступу осіб з обмеженими можливостями до якісних освітніх послуг вдається вирішити на рівні вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. Зокрема, лідерами за кількістю студентів з інвалідністю є м. Київ (3342 особи), Харківська (1252 особи) і Львівська (841 особа) області, тоді як до аутсайдерів даного рейтингу можна віднести Кіровоградську (103 особи), Закарпатську (129 осіб) і Херсонську (159 осіб) області [3; 8]. Однак і ці параметри все ж залишаються вищими, ніж обсяги підготовки фахівців з категорії осіб з інвалідністю професійно-технічними навчальними закладами. Імовірно, такі співвідношення можна пояснити більшим ступенем теоретизованості навчання в університетах, інститутах і академіях, що спрощує сам освітній процес з точки зору його забезпечення відповідним спеціалізованим обладнанням.

На поточному етапі розвитку національний ринок праці потребує фахівців робітничих спеціальностей, підготовкою яких займається професійно-технічна освіта. За даними Державної служби статистики України, найбільша кількість осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації налічується в Харківській (349 осіб); Дніпропетровській (304 особи) областях та в м. Києві (327 особи); найменше – в Луганській (29 осіб), Донецькій (39 осіб) і Сумській (76 осіб) областях [3; 8].

Безперечно, зазначені вище цифри обумовлюються низкою факторів: демографічними диспропорціями, соціально-економічними, політичними, безпековими (зокрема, щодо тимчасово окупованих територій). Проте, поряд із цим, вони яскраво віддзеркалюють різницю в рівнях розвиненості умов соціалізації інвалідів з метою їх оперативної та легкої інтеграції в реальний сектор економіки. Виходячи з цього регулюючий вплив держави доцільно орієнтувати на згладжування регіональних нерівностей у рівнях доступу інвалідів до вищої професійної освіти, а також у ступенях забезпеченості навчальних закладів належним устаткуванням, обладнанням для організації якісного освітнього процесу при створенні ефективних мотивів залучення висококваліфікованих педагогічних працівників.

Принципи ступеневості в освіті зберігаються і стосовно навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями – зокрема, створюються умови для широкого включення інвалідів до наступного ступеню після закінчення загальноосвітніх навчальних закладів. Обсяги та результати підготовки фахівців професійно-технічними навчальними закладами представлено в *табл. 2*.

Як видно з даних *табл. 2*, найбільш апробованою є практика первинної професійної підготовки інвалідів – випускників шкіл на основі базової загальної середньої освіти з отриманням повної загальної освіти (майже половина загальної чисельності осіб з фізичними та розумовими вадами, які навчаються у професійно-технічних навчальних закладах). Особливої уваги, на нашу думку, потребує не сам факт здобуття особами з обмеженими можливостями професійної освіти, скільки ступінь взаємодії професійно-технічних навчальних закладів з підприємницьким сектором. Останнє впливає на обсяги працевлаштування випускників, у тому числі осіб з інвалідністю. Так, у 2015 р. було випущено лише 13 осіб з фізичними та розумовими вадами, які пройшли професійне навчання, будучи безробітними, а також 38 працівників-інвалідів [3]. Не можна позитивно оцінити такі параметри при їх зіставленні із сукупною кількістю учнів-інвалідів в Україні.

За інформацією Державної служби статистики України, 1425 випускників професійно-технічних навчальних закладів, які мають фізичні чи розумові вади, були працевлаштовані за здобутою професією [3]. Враховуючи, що це становить 75% випускників-інвалідів у 2015 р., можемо віднести це до позитивних проявів протікання процесів соціалізації осіб з обмеженими можливостями в країні.

Однак ретроспективний аналіз параметрів працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів з інвалідністю дозволяє констатувати в цілому негативну тенденцію: протягом останніх років спостерігається погіршення значення даного показника (1425 осіб у 2015 р. проти 1853 осіб у 2012 р.) [3] (*рис. 2*). Поряд із цим чітко простежується тенденція до збільшення кількості осіб даної категорії серед безробітних – 272 особи у 2015 р. проти 87 осіб у 2010 р. [3]. Причинами виявлених тенденцій можна визначити соціально-економічні проблеми в Україні, демографічні диспропорції, політичну й економічну нестабільність, що обтяжуються військовими діями на сході держави, анексією АРК та тимчасовою окупацією регіону Донецької та Луганської областей.

У 2015 р. 272 особи з фізичними та розумовими вадами після здобуття професійно-технічної освіти не були працевлаштовані [3], що складає приблизно 15% випускників професійно-технічних навчальних закладів з інвалідністю. Останнє обумовлює необхідність удосконалення підходів до профорієнтації майбутніх абітурієнтів, що мають бути націленими на виявлення нахилів, задатків, інтересів молоді та узгодження їх потенціалу з поточними та перспективними потребами ринку праці. Завдяки цьому, відповідно, у перспективі можна буде говорити про зниження рівня безробіття інвалідів

Параметри обсягів, структури та результативності підготовки фахівців професійно-технічними навчальними закладами, 2015 р.

Параметр	Усього, осіб	Первинна професійна підготовка випускників шкіл				Професійне навчання	
		на базі повної загальної середньої освіти	на базі базової загальної середньої освіти		на базі незавершеної базової середньої освіти	незайнятого населення	працівників
			з отриманням повної загальної середньої освіти	без отримання повної загальної середньої освіти			
Усього учнів, слухачів на кінець року, осіб	304113	91153	186191	10333	2413	2464	11559
у т. ч. з фізичними та розумовими вадами, осіб	5368	1257	2244	1093	752	22	–
Питома вага осіб з фізичними та розумовими вадами, %	18,21	1,38	1,21	10,58	31,16	0,89	–
Випущено учнів, слухачів за рік, осіб	164953	58644	64336	5951	851	9893	25278
у т. ч. з фізичними та розумовими вадами, осіб	1895	527	555	468	294	13	38
Питома вага осіб з фізичними та розумовими вадами, %	1,15	0,90	0,86	7,86	34,55	0,13	0,15
Кількість випускників, працевлаштованих за професією, осіб	131175	44305	46087	4389	578	10997	24819
у т. ч. з фізичними та розумовими вадами, осіб	1425	361	421	389	177	3	74
Питома вага осіб з фізичними та розумовими вадами, %	1,09	0,81	0,91	8,86	30,62	0,03	0,30
Кількість випускників, які не працевлаштувалися, осіб	18628	7409	9638	1224	211	112	34
у т. ч. з фізичними та розумовими вадами, осіб	272	62	56	102	52	–	–
Питома вага осіб з фізичними та розумовими вадами, %	1,46	0,84	0,58	8,33	24,64	–	–

Джерело: складено за [3].

та задоволення запитів роботодавців щодо професійної і кваліфікаційної структури аплікантів на вакантні робочі місця. Справедливості заради слід наголосити на тому, що проблеми профорієнтації молоді носять загальнодержавний характер – через методичні похибки, недостатню організованість процесу оцінювання молоді і кваліфікованість експертів з профорієнтації на вітчизняному ринку праці поглиблюються диспропорції між попитом і пропозицією висококваліфікованих трудових послуг. Більше того, з державного бюджету щорічно виділяються вагомні кошти на підготовку кадрів для національної економіки, які, по суті, втрачають своє цільове призначення при непрацевлаштуванні взагалі чи при працевлаштуванні випускників навчальних закладів не за здобутими спеціальностями (безвідносно причини: власне небажання особи працювати за фахом чи її неза-

требуваність на ринку праці). Існуюча на сьогоднішній день система профорієнтації молоді є далеко недосконалою і низькоефективною, що вимагає врегулювання та нагальної модифікації на національному рівні

Торкнувшись питань працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями після здобуття освіти у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, доречно відзначити важливість організації їх професійного супроводу досвідченими фахівцями безпосередньо на робочому місці (особливо – першому робочому місці) задля полегшення та пришвидшення адаптаційних процесів. Окрім того, розвитку потребує система консультування працівників-інвалідів протягом усього періоду їх професійної діяльності.

Рис. 2. Динаміка працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів з інвалідністю, осіб
Джерело: складено за [3].

Роль освіти як фактора економічної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями розкривається також у такому ракурсі. Здобуття вищої освіти супроводжується формуванням практичних компетенцій, навичок і знань для започаткування власної справи. Іншими словами, отримання освіти у вищих навчальних закладах, з одного боку, розширює доступ випускників до гідно оплачуваних робочих місць та, з іншого боку, відкриває для них нові можливості до самозайнятості.

Глобальні тенденції стрімкої інформатизації та підвищення наукоємності економіки робить сам факт наявності спеціальної професійної підготовки та профільної вищої освіти недостатнім для утримання конкурентних позицій на ринку праці. У сучасних умовах наголос має бути зроблено на організації навчання протягом життя (lifelong learning). В Україні наразі робляться певні кроки в цьому напрямі, що, однак, бувають непослідовними, неузгодженими та несистемними. Ще складніше проблема виглядає з позиції її аналізу крізь призму доступності та відкритості програм пожиттєвого навчання для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що в системі факторів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями одну із центральних позицій займає вища професійна підготовка. Розвиток знанневої економіки, що супроводжується перетворенням знань на потужну продуктивну силу, а інформації та інноваційних ідей – на вартісний товар, обумовлює виключну цінність освіти як передумови працевлаштування та утримання конкурентних позицій осіб з інвалідністю на ринку праці.

Економіко-статистичний аналіз продемонстрував значне перевищення частки осіб з інвалідністю, які

здобувають освіту у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, над чисельністю студентів-інвалідів у професійно-технічних навчальних закладах. Указане співвідношення є цілком обґрунтованим, враховуючи той факт, що підготовка майбутніх фахівців потребує належного матеріально-технічного забезпечення. Підготовка фахівців з осіб із обмеженими фізичними можливостями додатково до цього має бути забезпечена спеціалізованим оснащенням, адаптованим до специфічних потреб даної групи студентів. Безперечно, в умовах обмеженого фінансування вищим навчальним закладам різних рівнів акредитації зазвичай достатньо складно задовольнити ці вимоги до матеріально-технічної бази, що до того ж має бути також оперативним оновлюваним відповідно до динамічності науково-технічного прогресу на сучасному етапі.

Актуальними векторами зорієнтування державного регулятивного впливу визначено: забезпечення рівного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до якісних освітніх послуг; розширення практики впровадження принципів інклюзії в освіті (у тому числі, професійно-технічній і вищій); згладжування регіональних диспропорцій в умовах економічної інтеграції осіб з інвалідністю; стимулювання роботодавців до створення робочих місць для інвалідів (у тому числі, перших робочих місць для випускників вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації); оптимізація підходів до соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврюшенко Г. Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід та пропозиції щодо його запровадження в Україні. *Соціальний захист*. 2005. № 11. С. 27–28.

2. Дерев'янюк С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки. *Україна: аспекти праці*. 2005. № 4. С. 12–16.

3. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 75 с.

4. Індекс корупції CPI-2016. Transparency International Ukraine. URL: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016>

5. Інформаційна довідка про основні соціально-економічні показники діяльності підприємств, організацій громадських організацій інвалідів, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування. URL: <http://www.msp.gov.ua>

6. Кір'ян Т. Рівень та можливості використання праці інвалідів на підприємствах окремих сфер економічної діяльності. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 2. С. 13–19.

7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/>

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Офіційний сайт Фонду соціального захисту інвалідів. URL: <http://www.ispf.gov.ua>

10. Колешня Л., Пасічник В. Інтеграція людей з інвалідністю у сферу праці: перспективи і напрями. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 7. С. 20–24.

11. Соціальний захист населення України: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 124 с.

Науковий керівник – Гонта О. І., доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту економіки, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Чернігівського національного технологічного університету

REFERENCES

Derevianko, S. "Sotsialno-ekonomichne stanovyshche invalidiv v Ukraini ta problemy yikh sotsialnoho zakhystu za umov transformatsiinoi ekonomiky" [The socio-economic situation of disabled

people in Ukraine and problems of their social protection in a transforming economy]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 4 (2005): 12-16.

Havriushenko, H. "Pratsevlashtuvannia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy: svitovyi dosvid ta propozytsii shcho do yoho zaprovadzhennia v Ukraini" [Employment of persons with disabilities: international experience and proposals for its implementation in Ukraine]. *Sotsialnyi zakhyst*, no. 11 (2005): 27-28.

"Indeks koruptsii CPI-2016. Transparency International Ukraine" [The corruption index CPI in 2016. Transparency International Ukraine]. <http://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016>

"Informatsiina dovidka pro osnovni sotsialno-ekonomichni pokaznyky diialnosti pidpriemstv, orhanizatsii hromadskykh orhanizatsii invalidiv, shcho otrymaly dozvil na pravo korystuvannia pilhamy z opodatkuvannia" [Information on main socio-economic indicators of activity of enterprises, organizations public associations of disabled persons, received permission for the right to use tax benefits]. <http://www.msp.gov.ua>

Kirian, T. "Riven ta mozhlyvosti vykorystannia pratsi invalidiv na pidpriemstvakh okremykh sfer ekonomichnoi diialnosti" [The level and scope of the employment of disabled people at the enterprises of individual sectors of economic activity]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 2 (2008): 13-19.

Kolieshnia, L., and Pasichnyk, V. "Intehratsiia liudei z invalidnistiu u sferu pratsi: perspektyvy i napriamy" [The integration of people with disabilities in the labour market: prospects and directions]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 7 (2009): 20-24.

Oftsiiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. <http://mon.gov.ua/>

Oftsiiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Oftsiiyni sait Fondu sotsialnoho zakhystu invalidiv. <http://www.ispf.gov.ua>

Sotsialnyi zakhyst naseleння Ukrainy [Social protection of the population of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.

Zakhyst ditei, yaki potrebuiut osoblyvoi uvahy suspilstva [The protection of children that require special attention]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.